

A BRICS-országok - egy önkéntelen versenytársblokk támadás alatt

Os BRICS - Um bloco competidor involuntário sob ataque (A BRICS-országok versenye)

DOI: [10.5752/P.2317-773X.2017v5.n1.p25](https://doi.org/10.5752/P.2317-773X.2017v5.n1.p25)

Kees van der Pijl¹

Recebido em: 17 de Agosto de 2017

Aprovado em: 03 de Outubro de 2017

1. A Sussexi Egyetem nemzetközi kapcsolatok professzora. Orcid: orcid.org/0000-0003-4215-4625

ABSZTRAKT:

Ebben a cikkben a BRICS-blokkot (Brazília, Oroszország, India, Kína, India és Dél-Afrika) a Nyugat riválisainak tekintem, akiket inkább a körülmények, mint a szándék egyesít. Az így összedobott országok "feltörekvő piaci" potenciáljára utaló, látszólag ártalmatlan bankárfogásként jött létre, de a független politikára adott agresszív nyugati válasz miatt a BRICS-ek lassan az összetartozás megszilárdulása felé mozdultak el.

Kulcsszavak: BRICS; feltörekvő piacok; feltörekvő hatalmak; imperializmus; hidegháború utáni világ

RESUMO:

Nesse artigo eu olho para o bloco BRICS (Brasil, Rússia, Índia, China e África) como rivais do Ocidente, unidos mais pelas circunstâncias do que pela intenção. A BRICS-csoport a "feltörekvő piacok" potenciáljára hivatkozva, az együttesen összefogott országok között létrejött banki csoportosulásként jelent meg, de az agresszív, független politikára adott válasz miatt a BRICS-országok a megszilárdulás irányába mozdultak el. da sua coesão.

Palavras-chave: BRICS; Mercados emergentes; Potências emergentes; Imperialismo; Mundo Pós Guerra Fria.

2. Ez a cikk a 2017. január 5-6. között a Leideni Egyetem Konfuciusz Intézet Konfuciusz Intézetének konferenciáján, a *Regional Perspectives for China and its Neighbours* című konferencián elhangzott előadás folytatása, amelyet a témával kapcsolatos kiadványhoz (Lexington Books, megjelenés előtt).

Ebben a cikkben² a BRICS-blokkot (Brazília, Oroszország, India, India, Kína és Dél-Afrika) a Nyugat riválisainak tekintem, akiket inkább a körülmények, mint a szándék egyesít. A BRICS látszólag ártalmatlannak tűnő bankárfogásként jött létre, amely az így összefogott országok "feltörekvő piaci" potenciáljára utalt, de a független politikára adott agresszív nyugati válasz miatt a BRICS-ek lassan az ~~országok~~ megszilárdulása felé mozdultak el. A világ népességének felét tömörítő blokk a 2008-as pénzügyi válság előestéjén közeledett a Nyugathoz. Vásárlóerő-paritáson (PPP) számolva Kína GDP-je háromnegyed akkora volt, mint az USA gazdasága, India pedig nem. 4. helyen állt Japán mögött, míg Brazília és Oroszország felzárkózott az EU főbb államaihoz (ARMIJO, 2007, 12. o.). A 2008-as nyugati pénzügyi összeomlás miatt Kína exportpiacai beszűkültek, és elterjedt a spekuláció, hogy a BRICS-országok passzívok (SHARMA, 2012, 6. o.). Kína és India azonban hamarosan talpra állt, és megelőzte az Egyesült Államokat, illetve Japánt, míg Oroszország és Brazília csak Németország mögött marad le (WORLD BANK, 2016).

A BRICS-blokk (egyenlőtlen) fellendülése viszont még kevésbé jóindulatú választ váltott ki, amely egyre inkább a konfrontáció politikájába torkollik. Az én érvelésem szerint, miután a válság miatt Kína, a blokk mozdonya lassulni kényszerült, és a globális nyersanyagboom véget ért, a nyugati stratégia elszigetelte Kínát a többi BRICS-országtól. Ez a legnyilvánvalóbb az Oroszországot ostromló NATO esetében.

A BRICS-versenytlársak tömbje a kapitalista Szívfölddel szemben

A BRICS-blokkot leginkább a liberális Nyugat államoligarchikus riválisainak, azaz a *versengő államoknak* a küzdelme keretében lehet megérteni. A nyugati, liberális politikai gazdaság történelmileg az első Brit Birodalomban kristályosodott ki, és azóta is megőrizte észak-atlanti geopolitikai és -ökológiai központját. A kapitalista társadalmi rend különböző elemei (a profitszerzés érdekében folytatott távolsági kereskedelem, nevezetesen a rabszolga-kereskedelem; a feudális földek privatizációja, amely az ~~erőforrás~~ szabad munkaerőnek tekinti; különböző pénzügyi gyakorlatok) először itt szintetizálódtak egyetlen folyamattá. Az angol polgárháborúban az 1688-as dicsőséges forradalomban megpecsételt osztálykompromisszum született a kereskedelmivé váló földbirtokos osztály és a királyi monopóliumoktól már nem függő, felemelkedő polgárság között. John Locke a *Two Treatises of Government (A kormányzásról szóló két értekezés)* című művében szolgáltatta e kompromisszum ideológiai igazolását. Így jött létre az első olyan állam-társadalom konfiguráció, amelynek középpontjában a magántulajdon védelme állt, és amely meghatározta az állam szerepét a Brit-szigeteken és az észak-amerikai gyarmatokon. Ezentúl egy transzatlanti "Locke-nista szívtérület" foglalta el a globális politikai gazdaság vezető szerepét. A tőke saját határain belüli szabad áramlása alapján ez tette lehetővé az ipari forradalmat, amely a 19. század végéig a világ műhelyévé tette Nagy-Britanniát, majd a 20. században átadta vezető szerepét az Egyesült Államoknak (VAN DER PIJL,

1998; 2006).

Történ
elmileg csak
korlátozott
számú állam
és
társadalmi
forma volt
képes
megállni a
helyét a
liberális
nyugati
előretörések
kel
szemben.

eminencia. Ezekben a versengő *államokban* a tulajdonosi uralkodó osztály, a tőkés frakciók, a vezető és kormányzó káderek társadalmi szerepei, valamint a katonai hatalom szervezete egyetlen *állami osztályba* tömörülnek. A kifejezés kiemeli, hogy ezek a társadalmi kategóriák az államapparátus alá vannak rendelve, és nem az államapparátus körül oszlanak meg, mint a Locke-féle környezetben, ahol egy különálló, örökletes uralkodó osztály van hatalmon. Franciaország a hosszú 18. században, Németország és Japán az egyesüléstől és a felgyorsult modernizációtól kezdve a 19. század végétől a 20. század első feléig a legfőbb példái a versengő államoknak; a Szovjetunió államszocializmusa képviseli a végső történelmi formáját. Az elsődleges versenytársak nyomában, amelyek különböző mértékben támaszkodtak a társadalmi szférát elkobzó erős államra, más államok hosszú sora vette át ennek az állam/társadalom-komplexumnak az aspektusait. Ide tartozik Törökország és Irán, Latin-Amerika nagy államai, és bizonyos értelemben az 1970-es évek végéig az összes harmadik világbeli állam.

A BRICS-országok történelmi versenyzői tapasztalatai

A BRICS-országok külön-külön (természetesen nem tömbként) különböző mértékben mindannyian átmentek az illiberális versenyzői tapasztalatokon. Ez azért fontos, mert minden egyes országban bizonyos strukturális előfeltételeket hagyott maga után az intézmények és a kipróbált gyakorlatok tekintetében, valamint egy olyan kollektív gondolkodásmódot, amely az általános jólétet egy aktivista, független állami szerepvállalással teszi egyenlővé; mind a vezető rétegben, mind a lakosság egészében. Az ilyen társadalmi formációkban a generációkon átívelő elvárások, hogy mihez van joga az államnak, és mit lehet tőle kérni, valamint a társadalmi reprodukció szabad piaci erőkre való bízásával szembeni óvatossággal párosulnak.

Brazília. Itt egy ehhez képest gyenge versenyző állam, az állam a birodalmi bürokrácia fokozatos bővítésével fejlődött ki, ami a 19. század folyamán közel állt "egy hobbesi konstrukcióhoz" (LAMOUNIER, 1989, 116. o.). Vargas 1930-as évekbeli "felülről jövő félforradalma" válasz volt a Locke-központ drámai meggyengülésére a gazdasági világválság és a második világháború következtében, ami viszont meggyengítette a brazil agrár- és kereskedelmi exportérdekeket. A Vargas vezette félfasiszta *Estado Novo* államosztálya egy olyan ipari import-helyettesítést irányított, amely 50-60 százalékkal nött az uralkodása alatt, bár soha nem érte el azt a szintet, hogy a régi agrár-kereskedelmi oligarchákat kisajátítsák, és egy kiegészítő forradalmat indítsanak el a földön. Az állam politikai bázisát a szervezett munkássággal kötött osztálykompromisszumok révén szélesítették, bár a populizmus miatt a munkások passzív szerepben maradtak (EVANS, 1979, 39. o.). Még akkor is, amikor 1964-ben a brazil nemzedékek átvették a hatalmat, és a diktatúrát felváltotta az osztály-ígéret, "az államhatalom [továbbra is] a polgári hatalom fő struktúrája és valódi diktatúrája maradt" (F. FERNANDES apud EVANS, 1979, 42. o.; FRANK, 1981, 206. o.; 203-204. o.).

Oroszország. A brazil gyenge versenyző állammal szemben a Szovjetunió a logikus végtelékig feszített versenyzői pozíciót képviseli, egy

állami szocializmus parancsgazdasággal. Sztálin felülről jövő forradalma alatt az 1920-as évek végén, hogy Moshe Lewint idézzem,

Az állam a társadalmi struktúra hektikus, kapkodó és kényszeres alakításába fogott, olyan formába kényszerítve a csoportokat és osztályokat, ahol az adminisztratív és a társadalmi struktúra nem volt megfelelő.

-kényszerítő gépezet megőrizte felsőbbrendűségét és autonómiáját. Ahelyett, hogy "kiszolgálta" volna az alapját, az állam a rendelkezésére álló hatalmas eszközökkel (központi tervezés, modern kommunikációs és ellenőrzési mechanizmusok, információs monopólium, a kényszerítés szabad alkalmazása) képes volt a társadalmi testet saját diktátuma alá kényszeríteni (LEWIN, 1985, 265. o.).

Ezt itt nem kell bővebben kifejteni. 1964 után a szovjet állam-társadalom komplexum megcsontosodott, mivel az állami osztály képtelennek bizonyult arra, hogy a társadalomból érkező irányadó impulzusok hiányában megfiatalítsa magát. Nyikita Hruscsov kísérletezett azzal, amit visszatekintve korai "peresztrojkának" lehetne nevezni, de gyakran kiszámíthatatlan kezdeményezései túl gyakran kudarcot vallottak. Gorbacsov legalább egy évtizeddel később érkezett, és képtelen volt alkotmányosan megőrizni a termelőeszközök állami tulajdonát, miközben politikai teret engedett a különböző érdekek artikulációjának, ahogyan azt a lengyel gondolkodó, Wlodziimir Brus javasolta az 1970-es évek elején (BRUS, 1975).

India. A Kongresszus Pártban megtestesülő indiai államosztály a brit uralom alatt alakult ki az iparosítás és a korlátozott önrendelkezés lehetőségeinek kombinálásával 1935-től. A függetlenség elnyerése után központi tervezéshez folyamodott, hogy a legfontosabb helyi pénzügyi dinasztiák utasítására megszabaduljon a külföldi irányítástól (1944-es Tata-Birla-terv). Ez az állam által irányított felhalmozás fenntartására szolgált Indiában, ami a külföldi tőke rendkívül korlátozó szabályozásában csúcsosodott ki az 1970-es években, ami után a neoliberalizmus lassan erodálni kezdte az ország versenyzői pozícióját, és a tőke új, transznacionális frakciója belenyúlt az állami osztályelőjogokba (ROY, 1994, 13-14. o.; 18. o.).

Kína. Kína versenyzői profilja minden különbség ellenére hasonlít a szovjet-orosz pályára mind az eredeti forradalmi állam, mind az átalakult államoligarchikus formáció tekintetében. A kommunista Kína a hatalomátvétel után a Nagy Ugrás 1958-59-es kudarcáig és az azt követő Liu Shao-csi elleni belső harcig és a kínai-szovjet szakításig átvette a szovjet tervezést; ezt követően Mao Ce-tung radikális, paraszti alapokon nyugvó, a szovjet modelltől való elszakadása más irányt jelölt ki anélkül, hogy az államosztály irányító szerepét feladta volna. Az 1980-as évekbeli kapitalista restaurációt követően az oroszországihoz hasonló államoligarchikus uralkodó osztály tartja meg a hatalmat (WANG, 2009, xxviii. o.).

Dél-Afrika. Végül, és ez a legrövidebb, a dél-afrikai állami osztály a fehér munkássággal kötött osztálykompromisszum révén alakult ki, és az 1960-as és 70-es években, amikor az állami szektor nagyobb részesedéssel rendelkezett az állóeszköz-állományból, mint a magángazdaság (SEIDMAN, SEIDMAN MAKGETLA, 1980, 59;67. o.), bővítette az állami szektort.

A mi céljainkhoz ez elegendő arra utalni, hogy jóval azelőtt, hogy bárki is hallott volna a BRICS-ekről, a betűszóban szereplő államok

mindegyike jelentős állami osztályképződési epizódokon ment keresztül egy-egy versenyzői pozíció részeként, a gyengétől (Brazília) a nagyon erősig (a szovjet korszak Oroszországa és Kína), és különböző strukturális és ideológiai örökségeket hagyott maga után. Mi aktiválta újra ezt az örökséget az új évszázad fordulója után?

A Nyugat új imperializmusa

A tőke eredendő logikája az, hogy globálissá váljon (PRADELLA, 2015). Ezért az állami rendszer, a többszörös szuverenitás rendszere összeütközésbe kerül a tőke immanens, mindenk felett álló szuverenitásával (ha a szuverenitást úgy értelmezzük, hogy egy szuverén entitás nem ismer el önmaga felett álló hatalmat).

A tőke még nem globális, ha valaha is az lesz. A szuverenitását kodifikálni hivatott átfogó szerződések, mint a TTIP, a TPP, a CETA stb. leginkább e szuverenitás alkotmányosítására tett kísérletként értelmezhetők, ami teljes fordítottja az 1970-es évekbeli kísérletnek, amely az ENSZ keretein belül egy új nemzetközi gazdasági rend keretében kollektív állami szuverenitás létrehozására irányult (KRASNER, 1985). A tőke tehát szükségszerűen *transznacionális*, tiszteletben tartja a létező állami szuverenitást, de objektíven és instrumentálisan azon dolgozik, hogy azt pusztá formalitássá tegye.

A tőke még az eredeti, anglofón anyaországban is kötődött a különböző "nemzetiségekhez", amelyek az osztályharcok és struktúrák egyenlőtlen kimenetele révén jöttek létre. A halmozott osztálykompromisszumok különböző politikai kultúrákat hoznak létre (az Egyesült Államok Nagy-Britanniától, Kanada az Egyesült Államoktól stb.), még akkor is, ha ugyanaz a tulajdonközpontú, Lockean- alkotmányosság jellemzi őket.

Az atlanti-óceáni Nyugaton kívül a szuverén "nemzetiség" (polgári, nem etnikai értelemben - a legtöbb állam etnikailag többnemzetiségű) még hangsúlyosabb, mert a Locke-i alkotmányosság gyengébb vagy hiányzik, az állami osztály prioritásainak megfelelően. Ezért a kapitalista globalizáció folyamatában a nyugati államok politikai-gazdasági hatalmát mozgósítani kell a "nyitott ajtó" biztosítása érdekében. Ez imperializmust eredményez, azt a versengő törekvést, hogy minden államot megnyissanak az árucikkek és a kizsákmányolás előtt, hogy "bevezessék és fokozzák ... "a piac csendes kom- pulzációját" a piaci imperatívuszok teljes megvalósulásától védett politikai joghatóságokon keresztül" (DI MUZIO, 2007, 519. o.). A rendszerváltás ennek az imperatívuszoknak a végső következménye. Mert bár az újonnan megnyílt világgazdaságban megtermelt profit továbbra is túlnyomórészt Nyugatra áramlik (STARRS, 2014), ez nem tekinthető magától értetődőnek mindaddig, amíg az állami szuverenitás fennáll. Ezért Claude Serfati szavaival élve, "a "globalizáció" védelmét azokkal szemben, akik azt fenyegetnék, ... a katonai fenyegetésekkel együtt - helyesen szólva - a biztonsági napirend élére kell helyezni" (SERFATI, 2001, 12. o.).

A versenyző államok megtestesítik *az állami szuverenitás védelmét a transznacionális tőke Nyugat által támogatott szuverenitásával szemben*. A kínai államkapitalista fordulat, valamint a szovjet blokk és a Szovjetunió összeomlása után a BRICS-országok jelentik ma a legfontosabb versenytárs-alakulatot, bár ez a formáció törékeny és akaratlan, mivel az oligarchikus-kapitalista réteg, amelynek még mindig hódolnia kell az állami osztálynak, nem akar mást, mint bekerülni az atlanti uralkodó osztályba, és saját csatlósain keresztül uralkodni.

A "globalizáció védelme" a BRICS-versenytársakkal szemben .

Amikor Kína az (állam)kapitalizmus felé fordult, és a Szovjetunió összeomlott, a hidegháború ideológiai motívuma (a harc a

a kommunizmus mint illiberális, antidemokratikus, istentelen stb.) elpárolgott, és a globalizáció védelmét újra meg kellett fogalmazni, hogy igazolja az államok erőszakos megnyitását és szuverenitásuk alárendelését a transznacionális tőke szuverenitásának. A "globalizáció védelme" más szóval kifejezett artikulációt igényelt. Ezért 1991-től kezdve számos stratégiai doktrínát fogalmaztak meg, hogy a nagyrészt váratlan ideológiai űrt betöltsék.

Ez elsősorban a Wolfowitz-doktrínát érintette, amely Paul Wolfowitzról, az idősebb ~~Bukonny~~ védelmi miniszterhelyetteséről kapta a nevét. Wolfowitz írta alá az 1992. évi *védelmi tervezési útmutatót az 1994-'99-es pénzügyi évre*, amely az Egyesült Államokat a világ egyetlen szuperhatalmának nyilvánítja. Az USA-nak fegyvertechnológia tekintetében minden lehetséges vetélytársát megelőzve kell maradnia, és nem szabad többé elfogadnia a katonai paritás helyzetét, mint a Szovjetunióval az eredeti hidegháború idején (valójában két hidegháborút: az első az 1970-es évek enyhülésével végződött, a másodikat a Reagan-kormány indította el, és a szovjet bukással ért véget, HALLIDAY, 1986). Azért, hogy megfékezzék az új-

-az Európai Unió 1991 utáni magabiztossága, az Európai Uniót is egyértelműen figyelmeztették, hogy az USA egyedül fogja kezelni a globális rendfenntartást (MANN, 2004, 209-215. o.; *Defence Planning Guidance, FY 1994-1999*, 1992. április 16.).

A Clinton-kormányzat nem tett kivételt a Wolfowitz-doktrína ~~állai~~ ellen, beleértve az "egyoldalú erő alkalmazás elvét" (VAN APELDOORN, DE GRAAFF, 2016, 133. o.). Az USA-ra mint az egyetlen "nélkülözhetetlen nemzetre" való kirívó hivatkozás (ez a Clinton második külügyminiszterének, Madeleine Albrightnak tulajdonított kifejezés) azonban hosszabb távon nem lenne elegendő. A Wolfowitz-doktrína alapelvét, amely az USA vezetése alatt a Nyugat globális stratégiájának alappillére maradt, legalább négy további doktrínában dolgozták ki. Ezek mindegyike a maga módján más államok megnyitását szorgalmazza a nem engedelmes kormányok alávetésével, háborút folytat, beleértve a gazdasági háborút is, és ideológiai fedezetet biztosít hozzá. Ebben a tekintetben Fukuyama "A történelem vége" tézise, bár széles körű visszhangra talált, mint a Nyugat hidegháborús győzelmének ünneplése, kevésbé igazolta a további beavatkozást az illiberális kapitalista állam/társadalom komplexumokba, azon kívül, hogy illegitimnek nyilvánította őket (FUKUYAMA, 1989).

A többi tanítás tehát a következő:

1. Az *Abramowitz-tan*. Morton Abramowitz volt amerikai nagykövet, a Carnegie Endowment for International Peace elnöke a szovjet összeomlás idején összeállított egy munkacsoportot, hogy tanulmányozza a rendszerváltást és/vagy a háborút az új körülmények között. Azt javasolta, hogy az amerikai beavatkozást úgy fogalmazzák meg, hogy az "államokon belüli csoportok..., amelyek függetlenségre, nagyobb autonómiára vagy egy létező kormány megdöntésére tartanak igényt", és amelyek ezáltal azt kockáztatják, hogy "humanitárius kálamításoknak" vannak kitéve (idézi JOHNSTONE, 2016, 43-44. o.). Az Abramowitz-jelentés 1992-ben jelent meg *Önrendelkezés az új*

világrendben címmel, és a "humanitárius ~~hadó~~" erkölcsi indoklását adja. Ezt Jugoszláviában alkalmazták, és továbbra is tartalékban marad a jövőbeli rendszerváltásokhoz, minden bizonnyal a volt szovjet térségben. Az Abramowitz-csapat egyik tagját, a befektetési bankár és diplomata Richard Holbrooke-ot bízták meg a

Jugoszlávia-portfólió a Külügyminisztériumban. A *Foreign Affairs* 1995-ös, "Amerika, egy európai hatalom" című cikkében az amerikai beavatkozás indokoltsága mellett érvelt a posztszovjet rend alakításában, amikor azt írta, hogy "a Nyugatnak a lehető leggyorsabban ki kell terjeszkednie Közép-Európába mind ténylegesen, mind szellemileg, és az Egyesült Államok készen áll arra, hogy az élen járjon" (HOLBROOKE, 1995, 42. o.).

2. A "terrorizmus elleni háború" doktrína. Ezt a fogalmat általában a 2001. szeptember 11-i ikertornyok elleni támadásokkal hozzuk összefüggésbe. Valójában a koncepciót már 1979 és 1984 között, az izraeli Likud politikusok kezdeményezésére, magas rangú angol-amerikai neokonzervatívok részvételével tartott konferenciák sorozatán kidolgozták. A polgári szabadságjogok otthoni korlátozását és a "terroristák üldözését" a "terrorizmust támogató országokban" a nyomtatott dokumentumokban hosszasan kifejtették (pl. Netanjahu 1986). Azzal a szándékkal, hogy Izrael palesztinai megszállási politikája és az 1982-es libanoni bevonulás a Reagan-féle hidegháborús törekvések részévé váljon, a Szovjetunió váratlan megszűnése átmenetileg háttérbe szorította a koncepciót. Samuel Huntington azonban 1993-as *Clash of Civilizations (A civilizációk összecsapása)* című művében felelevenítette a koncepció legfontosabb téziseit. Ez egyrészt a terrorizmus elleni háború (mint a harmadik világbeli ellen-biztonság helyettesítésére szolgáló eszköz), másrészt a nyugati katonai elsőbbség mellett szól a posztszovjet államközi szintén. Azzal, hogy Huntington Oroszországot és Kínát az "iszlámmal" együtt a nyugati civilizáció határán kívülre helyezi, a történelem végének túlságosan optimista tézisével szemben egy átfogó "találkozási logikát" állít vissza (HUNTINGTON, 1993; COWARD, 2005, p. 868), és a tömegpusztító fegyvereket birtokló terroristák elleni védelem érdekében rendszerváltást indokol.

3. A *Brzezinski-doktrína*. Zbigniew Brzezinski 1997-ben *A nagy sakktabla* című könyvében új változatát adta annak a klasszikus tézisnek, amely szerint Eurázsia lesz a domináns "világsziget", és háttérbe szorítja az angolszász szigetvilágot (beleértve Japánt is). Ezt először akkor fogalmazták meg, amikor a cári Oroszország a "Nagy játszma" (MACKINDER, 1904) keretében Dél-Ázsiában fenyegette a Brit Birodalmat. Brzezinski 1997-es művében nem elégszik meg a Szovjetunió tizenöt különálló állammra való feldarabolásával; azt is javasolja, hogy magát Oroszországot három különálló köztársaságra darabolják fel (BRZEZINSKI, 1997, p. 202). Emellett azt javasolta, hogy Franciaországot, Németországot, Lengyelországot és Ukrajnát egyesítsék "az európai biztonság kritikus magjává", hogy leküzdjék a stratégiai mélység előnyét, amely lehetővé tette Oroszország és a Szovjetunió számára, hogy elnyelje Napóleon és Hitler külföldi invázióit (Ibid.: 84-5). Az Obama-kormányzat számára készített frissítésében Brzezinski a tényleges beavatkozás szempontját is hozzáfűzte,

emlékeztetve olvasóit arra, hogy ő maga Carter nemzetbiztonsági tanácsadójaként az 1970-es évek végén azt javasolta, hogy szervezzenek titkos támogatást a Szovjetunióban élő nem orosz nemzetiségek törekvéseihez, ahogyan azt is javasolta, hogy Moszkvát Afganisztánba csábítsák a kabuli kommunista rezsim elleni iszlamista *mudzsahedin* ellenállás támogatásával (BRZEZINSKI, 2008, 60-61. o.; TRIPATHI, 2013,

p. 44-45). A végső cél az volt, hogy Oroszországot elvágják Európától, hogy "ázsiaiassodjon" (BRZEZINSKI, 1997, 113. o.).

4. A *Krasner-Pascual doktrína*. A Stanford nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó Stephen Krasner és a kubai-amerikai hivatásos diplomata, Carlos Pascual, az USA korábbi kijevi nagykövete által képviselt doktrína 2005-ben fogalmazódott meg. A 2003-as iraki inváziót követően Bush külügyminisztere, Condoleezza Rice agresszívebb rendszerváltási doktrínát akart. Krasner, aki régóta bírálta a szuverenitás gyenge államok általi (vissza)használatát (például az ENSZ-ben való összefogásukat az Új Nemzetközi Gazdasági Rend elérése érdekében az 1970-es években, KRASNER, 1985), most a politikai tervezés igazgatója lett. Pascual (akinek tulajdonítják, hogy rábírta Kijevet, hogy csatlakozzon az iraki invázióhoz, és akit az újjáépítési és stabilizációs koordinátorra neveztek ki) a gyenge államokban történő megelőző beavatkozás doktrínáját dolgozta ki (a "gyengeség" magában foglalja az etnikai vagy vallási megosztottságot is), amelyet a "márciusi demokráciát" előíró stabilizációs és újjáépítési szabályrendszer bevezetése követett. Itt az állami szuverenitásnak a tőke szuverenitása alá rendelése egyértelműen kifejezésre jut. Összeállítottak egy listát a felbomlásra hajlamos országokról (amit Pascual szerint azért lehet előidézni, hogy a piaci demokrácia hatékonyabban bevezethető legyen; idézi KLEIN, 2005). A "bukott országok" új hatóságait, amelyeket az USA és az IMF diktálta irányvonalak szerint építettek újjá, ezután felkérlik, hogy írjanak alá olyan szerződéseket, amelyekben elidegenítik, "megosztják" önrendelkezésük elemeit (KRASNER, 2005; KRASNER, PASCUAL, 2005).

Hogyan hatottak ezek a doktrínák a tényleges nyugati politikára?

Váltakozó hangsúlyok a nyugati előrenyomulásban a hidegháború utáni világban

Bár a Nyugat a Wolfowitz-doktrína mentén következetesen igyekezett új teret elfoglalni a hidegháború utáni világban, a hangsúlyokat tekintve úgy tűnik, hogy a demokrata kormányok elsősorban Európára összpontosítottak, és Oroszország visszaszorítására törekedtek (Brzezinski szellemében), míg a republikánusok elsősorban Kína felemelkedésével és az "iszlám terrorizmussal" (idézőjelek között, mert a válaszlépés nagyrészt megelőzte a valós fenyegetés megjelenését) igyekeztek szembeszállni.

Először is, az oroszellenes politika Clinton alatt. A Szovjetunió összeomlásával a NATO küldetés nélkül maradt, mivel már nem létezett hiteles fenyegetés. James Baker külügyminiszter megígérte Gorbacsovnak, hogy Németország keleti része nem fog militarizálódni, miután az egyesült Németország csatlakozik a NATO-hoz, és hogy amint Oroszország kivonja a 24 di- víziót keletről, a szövetség *egy centit* sem fog előrenyomulni (ezt és hasonló biztosítékokat idézi *House of Lords* 2015, 44-45. o.). Ezt azonban

hamarosan visszavonták. A NATO-országok már 1991 novemberében aláírták a területen kívüli műveletek elvét (FOUSKAS, GÖKAY, 2005, 61-62. o.). A francia javaslatok az európai védelem gondolatának újjáélesztéséről

kapcsolatban Reagan idejében tett kijelentések visszhangja (idézi B. WOODWARD, 2004, 12. o.). A 2001. szeptember 11-i, az ikertornyok elleni támadások után a terrorizmus elleni háború meghirdetéséhez vezettek; a NATO-t bevonták az afganisztáni invázióba. Oroszország késznek mutatkozott arra, hogy megkönnyítse az afgán inter-

vention, de az Egyesült Államok 2002-ben Moscow tiltakozása ellenére mégis kilépett a ballisztikus rakéták elleni szerződésből, hogy lehetővé tegye a rakétavédelmi rendszer telepítését az új és leendő NATO-tagállamokban, a Cseh Köztársaságban, Lengyelországban és Romániában (VAN APELDOORN, DE GRAAFF, 2016, 179-180. o.). A 2003-as angol-amerikai iraki invázió után aztán az Egyesült Államok és Nagy-Britannia szeszélyeinek alávetni magát nem hajlandó nagy országok körében megmozdultak az első elégedetlenségek, Franciaország és Németország (mint kiderült, rövid időre) Oroszország és Kína mellé állt az invázió ellen.

Obama alatt az USA ismét Oroszország ellen irányítaná a terjeszkedés irányát. Moszkvát felszínesen ápolták egy "újbbéli beállítással", amelyet Obama első ciklusbeli külügyminisztere, Hillary Clinton hajtott végre. Külügyminiszterként tett egyik utolsó nyilatkozatában azonban Oroszország eurázsiai fejlesztési terveit a régió újbbéli "szovjetizálására" irányuló kísérletnek nevezte, amelyet az USA-nak meg kell próbálnia lelassítani, vagy jobb esetben teljesen megakadályozni (idézi: CLOVER, 2012). 2012-re a Dmitrij Medvegyevhez mint caretaker elnökhöz fűzött remények alaptalannak bizonyultak, csak hogy a Gazprom korábbi elnöke alatt az EU orosz gáztól való függősége valójában tovább mélyült (LYNE, 2015, 9. o.). Júliusban a "Szíria barátainak" első találkozója kezdtette, hogy Oroszország és Kína elutasította, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa egy újabb, a líbiai esethez hasonló rendszerváltási műveletre adjon felhatalmazást. Hillary Clinton figyelmeztette őket, hogy meg fogják fizetni az árat makacsságukért (idézi: JOHNSTONE, 2016, 75. o.).

Obama nem csatlakozott a szíriai beavatkozásra vonatkozó felhívásokhoz, de a novemberi újraválasztása után tovább erősödött az Oroszország elleni hangulat, különösen miután Putyin visszatért a Kremlbe. 2012 decemberében megkezdődtek a Déli Áramlat oroszországi végének kompresszorállomásán a munkálatok, amely egy új, a Fekete-tengeren átívelő vezeték, amely Bulgáriába és Ausztriába szállítana gázt. Nem csoda, hogy Hillary Clinton utólag a gyengeség jelének tekintette a Moszkvával való újbbéli megegyezést, mivel Oroszország nemcsak az energiakapcsolatokat mélyítette el az EU-val, hanem "saját katonai lábnyomának Közép-Ázsiában történő kiterjesztésén is dolgozott..... *Olyan volt ez, mint a "Nagy Játék" modernkori változata*" (idézi: JOHNSTONE, 2016, 133. o., kiemelés hozzáadva). A Clinton-féle külügyminisztériumban Victoria Nuland, az európai és eurázsiai ügyekért felelős helyettes államtitkár vállalta volna egy ilyen politika végrehajtását, összhangban a Krasner és Pascual, Wolfowitz és mások által kidolgozott neokonzervatív napirenddel. Ő maradt, amikor Obama második ciklusában John Kerry lett az államtitkár. A jelek arra utalnak, hogy egy Trump-elnökség, bár messze nem egy szokványos republikánus kormányzat, az emfázist ismét Kína és nevezetesen Irán ellen fogja tolni, amely fontos szerepet játszik a BRICS-blokk vetélytárspozíciójában (SIT et al., 2017, 37-38. o.).

A globalizálódó tőke nem változatlan jelenség. A "piac csendes kényszerének bevezetése és fokozása", ahogyan Di Muzio fogalmaz, a kapitalista érdekek változó konstellációinak feladata. A tőke különböző "frakciókból" áll (főként termelő-, pénz- vagy kereskedelmi tőkéből), és visszatérő átrendeződéseknek van kitéve, mivel a tőkét az újratermelődések és a tőkehatárok

az állami politika irányát belföldön és külföldön egyaránt befolyásolja. Ezért gyakran halljuk, hogy itt vagy ott egy új "Marshall-terv" lenne kívánatos. De a tőkésosztály sajátos összetétele, amely 1947-től kezdve Nyugat-Európa ipari újjáépítését irányította, hogy a szovjet államszocializmussal szemben a tömeges ~~nyugati~~ kapitalizmust támogassa, már régen felbomlott. Abban az időben a termelőtőke volt az uralkodó frakció, a pénztőke még mindig az 1933-as Glass-Steagall törvény által bevezetett New Deal-rezsim alatt volt elnyomva, összhangban J. M. Keynes ajánlásaival a "rentier, a funkciótlan befektető eutanáziájáról" (KEYNES, 1970, 376. o.).

Az 1970-es évekig tartott, amíg ezt a rendszert visszavonták, és lehetővé tették, hogy a pénzügyek ismét az irányadó frakcióvá váljanak, ami a termelés globális újraelosztásának folyamatát indította el. Ez először inflációs körülmények között következett be, miután feladták a Bretton Woods-i aranydollár-szabványt és a rögzített árfolyamokat. 1979-től, a "Volcker-sokk" hatására a reálkamatlábak a harmadik világ és a szovjet blokk, köztük Jugoszlávia hitelből finanszírozott iparosítási programjaira kényszerítették vissza a tőkefegyelmet. Az eladósodott országok kénytelenek voltak nyugatra exportálni, hogy ezentúl kemény valutát szerezzenek az adósságszolgálathoz. Kezdetben a pénztőke perspektívája, amely a Nyugatot a termelésben való osztálykompromisszum, az államszocializmus és a nemzeti felszabadítás elleni támadásban vezette, "rendszerszintű" volt, azaz a globális kapitalista termelőgazdaság átstrukturálását célozta (GREIDER, 1989, 75., 101. o.). De az elnyomó keynesi rezsim feloldásával a pénztőke egy második formája, a "pénzkereskedő tőke" is újra felbukkant (azaz a Keynes által szidott "rentier" fajta). Különösen az államszocializmus összeomlása után a pénztőkének ez a sajátos formája, amely valójában a kereskedelmi tőke egy formája, elkezdte háttérbe szorítani a globális szerkezetátalakítás rendszerszintű irányítását, és helyébe a rövid távú profitlehetőségek keresése lépett (NAYLOR, 1987, 13. o.).

A befektetési pénzzel és a felhalmozási ciklus rendszerszintű szemléletével ellentétben (az 1979-es Volcker-perspektíva) a pénzzel kereskedő tőkének, vagy mai szóhasználattal élve a "pénzügyi szolgáltatásokkal való kereskedelemnek", nincs hosszú távú elképzelése a társadalmi rendről. Csak marginálisan kapcsolódik az értéktöbblet termeléséhez, amelyet kívülről, a profitelosztási folyamaton keresztül zsákmányol. Ennek következtében az olcsó vásárláson és drága eladáson kívül más kérdések (mint például a kutatás és fejlesztés, a hosszú távú beruházások és a társadalmi stabilitás, amely szükséges ahhoz, hogy megérjen) másodlagosak a működési módjához és az osztályperspektívájához képest. Peter Gowan jól érzékelteti az eltolódást, amikor azt írja, hogy "a kereskedelmi tevékenység itt nem hosszú távú befektetést jelent... ebbe vagy abba az értékpapírba, hanem pénzügyi és reáleszközök vásárlását és eladását, *hogy kihasználják - nem utolsósorban az árkülönbségek és árváltozások generálása révén*" ("spekulatív arbitrázs") (GOWAN, 2009: kiemelés hozzáadva).

Ezért a vállalatok, nyugdíjalapok stb. elleni rajtaütések és a hitelderivatívák használata a megnövekedett hitelfelvétel biztosítékaként. A központi bankok szabályozási hatáskörén kívül eső

"árnyékbankok" univerzumában egyre inkább elmerülő bankok egyre nagyobb befolyást szereztek a gazdaság- és szociálpolitikára. A "tulajdonosi kereskedést" (a spekulációt nem csak jutalékkal, hanem a bank saját vagy tőkeáttételes pénz- és betétállományával is) John Meriwether vezette be a Salomon Brothersnél. Meriwether 1994-ben létrehozta saját fedezeti alapját, a Long Term Capital Managementet (LTCM), a

két "Nobel-díjas" (svéd jegybank) közgazdász, aki állítólag a kemény tudományon alapuló, üzembiztos művelet (GOWAN, 2009). A kockázatvállalás és az esélyek manipulálása a győzelemre összetett biztosítási rendszerek segítségével a központi eleme annak a szellemi és erkölcsi univerzumnak, amelyben a pénztőke e frakciója él, és az általa propagált értékeknek. Az ilyen típusú műveletekkel szemben óvatos állami osztályok, amelyek nem voltak hajlandók "feltörekvő piacokként" célpontjukká válni, másrészt egyre kevésbé voltak hajlandók társadalmukat ilyen spekulatív gyakorlatoknak kitenni.

Mint a tőke frakcióstruktúrájának minden újrakonfigurálásakor, a felemelkedő blokk számára kulcsfontosságú pillanat az állam elfoglalása. Csak így tudja a közpolitikát a saját logikájának és érdekeinek alárendelni. Így amikor Meriwether LTCM-je 1998-ban összeomlott, a Federal Reserve vezetője, Alan Greenspan, a JP Morgan egykori bankára 3,6 milliárd dollárral mentette meg; ez a minta megismétlődött a 2008-as bankválságban, amelyet szintén a "trading desks" idézett elő (JOHNSON, 2002, 216. o.). Az offshore joghatóságokon keresztül áramló, nagy sebességű pénzmozgások közepette az eszközbuborékok az 1990-es évek utáni kapitalizmus rendszeres jellemzőjévé váltak. Az ázsiai "feltörekvő piacok" elleni 1997-98-as rablóhadjárat súlyos következményekkel járt az érintett országok (nevezetesen Dél-Korea, Thaiföld és Indonézia) számára. Kína képes volt megóvni magát az ázsiai válság pusztításaitól, de Oroszországot, amely 1998-ban 183 milliárd dolláros külföldi adósságát nem fizette meg, és Brazíliát ugyanebben az évben a rövid távú tőkemozgások megrázkódtatták (NESVETAILOVA, 2002). Ezekben az országokban az állami osztályok azt a leckét tanulták meg, hogy a szuverenitás védelme nem vehető természetesnek. Nem sokkal később azonban a "feltörekvő piacokon" a befektetési lehetőségek újabb köre arra készítette a Goldman Sachs bankárait, az ilyen jellegű spekulatív műveletek egyik központját, hogy kitalálják a BRIC-ek fogalmát (kezdetben még Dél-Afrika nélkül, ARMIJO, 2007, 10-11. o.). Amíg az angolszász pénzügyi központok voltak a felelősök, e válságok kezelése csak azt tette lehetővé, hogy "a pénzügyi zavarok egy újabb tőzsdei/lakáspiaci buborékká alakuljanak át" (RUDE, 2008, 211.o.).

A spekulatív pénzügyek által történő államfoglalás magában foglalja az Egyesült Államok vezető szerepének biztosítását is a neoliberais globális kormányzás terén. Így a vihar közepén a japán pénzügyi hatóságok a helyzet stabilizálására egy ázsiai monetáris alapot javasoltak (nem másként, mint a BRICS Bank 2014. július 16-án aláírt valutaalapja). Az Egyesült Államok azonban azonnal megvétózta az ötletet, és a javaslat elhalt, így "az IMF [újra] a mentőakció élére került" (*Financial Times* idézi: VAN DER PIJL, 2006, 319-320. o.). Ez a látszólag technikai jellegű pénzügyi kormányzás, ahogy Christopher Rude megjegyzi, "ugyanolyan fontos a globális kapitalizmus fenntartásában az USA uralma alatt, mint az amerikai hadsereg szerepe Koszovóban, Afganisztánban, Irakban és másutt" (RUDE, 2008, 199. o.). A 2008-as válsággal a tényleges erőszak ismét előtérbe kerül, és a BRICS-országok ekkorra már a nyugati agresszió célpontjává váltak.

A kizsákmányoló globalizáció válsága és az erőszakos konfrontáció felé fordulás

A 2007-2008-as válság a spekulatív tőkemozgások teljes elszabadulásának és a gazdasági ragadozásnak az eredménye volt.

átadta helyét a nyílt erőszaknak. A nyugati kormányok minden olyan kísérlete, hogy a belső legitimitásuk erodálódását azzal fedezzék, hogy pénzt szórják a törésekbe, mostanra véget ért (STREECK, 2013). A tőke válsága azonban mindig egy adott társadalmi rend válsága, amelyet egy adott frakció elsőbbsége hozott létre, és ha ez a frakció nem szenved vereséget az ezt követő osztályharcokban, ahogyan az 1930-as években történt, akkor ez a frakció fogja diktálni a kiút feltételeit. Így lehet, hogy az új Obama-kormány az amerikai kapitalizmust ökológiailag fenntartható alapokra helyezte, és a General Motors csődje kiváló ~~lett~~ lett volna erre. Obama ugyanis kénytelen volt megbízni Larry Finket, egy feltörekvő befektetési társaság, a BlackRock alapítóját, hogy szervezze meg a spekulatív csődök miatt csődbe ment pénzügyi intézetek feltökésítését, és ezzel éppen azokat a vállalatokat erősítse meg, amelyek a válságot okozták (RÜGEMER, 2016, 75. o.; FICHTNER et al., 2016).

Az a tény, hogy a gazdaság, valamint a társadalmi és nemzetközi kapcsolatok egészének irányítása az 1990-es évektől kezdve egyre inkább a tőke e sajátos frakciójának szemszögéből történt, a válságra adott válasz is előre meghatározta (MIROWSKI, 2013). A pénzzel kereskedő tőke gondolkodásmódjára jellemző spekulatív kockázatvállalás azonban nem korlátozódik a rablógazdálkodásra, hanem politikai kockázatvállalásként is megjelenik-

-felvétel (NEDERVEEN PIETERSE, 2007). Michael Williams így írja le a NATO magatartásának megváltozását egy "újfajta kapitalizmusból", a "féktelen globalizációból" eredő szellemben. '1989 óta a szövetség megpróbált egy új normarendszert intézményesíteni és új identitást létrehozni... A NATO ma egy új "társadalmi valóság" megteremtésén dolgozik - ezúttal egy olyan valóságon, amely a kockázati társadalom Zeitgeistjét erősíti' (WILLIAMS, 2009, 25. o. vö. 5, 11). Valóban, mivel a kapitalista frakcióstruktúrán belülről származó gazdasági alternatívák kimerültek, és mivel az Egyesült Államok központi szerepe a világ pénz- és termékfeleslegének célállomásaként a menekülő tőke menedékévé vált (VAROUFAKIS, 2013), az erőszakhoz való folyamodás a gazdasági globalizáció helyettesítésévé válik, a szélsőséges kockázatvállalás pedig a spekulatív gondolkodásmód velejárója, amelyet a rabló neoliberalizmus évtizedei tápláltak. Ebben az értelemben 2008 korszakos törést jelent, amelyből nincs "mérsékelt" kiút. Ilyen körülmények között a Nyugat globális kormányzása egyre inkább az erő, a "globalizáció védelme" függvényévé vált.

Nyilvánvaló, hogy a válságnak a spekulatív tőke refinanszírozásán keresztül történő nyugati megoldása nem volt elfogadható a BRICS-gazdaságok számára. Állami oligarchikus kapitalista formációként minőségileg másképp támaszkodnak a pénzügyekre, mint a liberális központi országok. A nyugati pénzügyekkel (vagy az Öböl menti monarchiák patrimonális szuverén vagyonalapjaival) ellentétben ők továbbra is először a pénztőkét mobilizálják az infrastrukturális fejlesztésekhez, ahogyan azt a későbbi iparosodó versenyző államok, például Franciaország vagy Németország befektetési bankjai tették a múltban (SCHWARTZ, 2012, 523-524. o.). A válságot követően az infrastruktúra magánfinanszírozása meredeken

visszaesett, és a bankok hitelezési kapacitása csökkent (és a Bázeli III tőkekövetelményei tovább csökkentették), miközben az állami vagyonalapok és a nyugdíjalapok viszonylag keveset költenek infrastruktúrára (CHIN, 2014, 367-368. o.). Így a bankok megmentésére és új pénzzel való ellátására ("mennyiségi lazítás") válaszul a bankok

a BRICS-országok felgyorsították a közös befektetési bankra vonatkozó terveiket, hogy folytassák a válságot kiváltó ragadozó pénzügyi gyakorlatot.

A BRICS-bank tervezetét a 2012-13-as delhi és durbani találkozókra dolgozták ki, ami Radhika Desai-t arra készítette, hogy azt írja: "Az 1970-es évekből el nem kötelezettek mozgalma és az új nemzetközi gazdasági rend iránti követelése óta nem látott a világ ilyen összehangolt kihívást a fejlődő országok részéről a nyugati világgazdasági fölény ellen" (DESAI, 2013). Ez azonban csak fokozta a BRICS-kihívással szembeni nyugati offenzívát, amely - ma úgy tűnik - egyre inkább Kína elszigetelésére irányul. Ezt a tanulmányt azzal zárom, hogy arra összpontosítok, hogyan öltött formát ez a kísérlet Oroszországgal kapcsolatban.

Cél Oroszország

Az Egyesült Államok 2008-ban igyekezett tőkét kovácsolni politikai befektetéseiből, nevezetesen Grúziában és Ukrajnában (a 2003-as és 2004-es színes forradalmak révén), amikor azt mondta a két országnak, hogy a NATO-tagságra pályáznak. A 2008. áprilisi bukaresti csúcstalálkozón azonban a francia és német ellenvetések megakadályozták, hogy a Bush-adminisztráció elindítsa a tényleges tagsági folyamatot (SAKWA, 2015,

p. 55). Ez nem tartotta vissza Washington attól, hogy bátorítsa a tbiliszi Szaakasvili-kormányt, hogy figyelmen kívül hagyja Oroszország figyelmeztetését, miszerint nem tűri tovább a NATO kalandjait a határain. A 2003-as színes forradalom után Grúziát Izrael felfegyverezte az USA számlájára, részben cserébe azért, hogy Izrael repülőtereket használhasson egy esetleges Irán elleni támadáshoz. 2008 júliusának második felében az amerikai hadsereg közös hadgyakorlatokat folytatott a grúz hadsereggel; Dick Cheney alelnök egyik segítője röviddel a támadás előtt Tbilisziben járt, amelynek helyszínéül a pekingi olimpia nyitónapját, augusztus 8-át választották. A szakadár Dél-Oszétia tartomány erőszakos visszafoglalására tett kísérlet azonban megalázó vereséggel végződött (DE BORCHGRAVE, 2008; HYLAND, MARSDEN, 2008).

Moszkva eközben úgy tekintett a Grúziának nyújtott nyugati támogatásra, valamint a csecsen terrorgyanús személyeknek nyújtott nyugati menedékre, mint amelyek célja "Oroszország megsemmisítése és hatalmas területének számos diszfunkcionális kvázi-állami formációval való feltöltése" (VLADISLAV SURKOV apud LYNE, 2015, 6. o.). A CNN-nek adott augusztus 28-i interjújában Putyin elnök azzal vádolta a leköszönő Bush-kormányzatot, hogy a grúziai kalandot azzal a céllal szította, hogy nemzetközi válságot gerjesszen, amely John McCain számára kifizetődő ("versenyelőnyt teremt az amerikai elnöki posztért küzdő egyik jelölt számára"). (HYLAND, MARSDEN, 2008).

Korábban, az amerikai választási kampányban a hevesen oroszellenes lengyel kormány Svédország támogatásával ideiglenesen az élre állt Moszkva eurázsiai gazdasági projektjének megghiúsítása érdekében, amikor Ukrajnának, Grúziának és más, a NATO-ba és az EU-

ba még be nem épült posztszovjet államoknak egy olyan "keleti partnerséget" ajánlott fel, amely atlanti törekvéseiket uniós társulással jutalmazná (KOROSTELEVA, 2016). Ha Bush Grúziával kapcsolatos politikáját leginkább a Brzezinski-doktrína fényében értelmezzük, akkor az uniós társulás egy mélyreható és átfogó szabadkereskedelmi megállapodással együtt

(DCFTA) a Krasner-Pascual doktrína értelmében "piaci demokrácia" szerződésnek minősül. A 2007-es Lisszaboni Szerződés értelmében a két stratégia szorosabban összefonódott, mivel az új uniós országoknak a NATO-hoz kellett igazítaniuk védelmi és külpolitikai orientációjukat. Az Ukrainának felajánlott uniós társulási megállapodás 4., 7. és 10. cikkei az ország katonai-politikai pozíciójának Nyugat felé történő átorientálását írják elő, ami a gazdasági súlya és Oroszországgal való kapcsolatai miatt a fődjíj volt.

2012-ben Viktor Janukovics ukrán elnök mind az EU, mind az Obama-adminisztráció neokonzervatív elemei részéről az EU társulási megállapodás aláírására szólította fel, de 2013 végén Janukovics visszatartotta aláírását, mert félt az ukrán gazdaság EU előtti megnyitásának gazdasági következményeitől, és inkább elfogadta az orosz ellenajánlatot. Ez tüntetéseket váltott ki az ország vagyónát egymás között szétosztó kleptokrata ellen, amelynek Janukovics családja volt a legújabb újonca. A tüntetések részesültek a nyugati nem kormányzati szervezetek és nagykövetségek támogatásából, de egyébként nem támasztottak egyértelmű politikai követeléseket, így a szélsőjobboldali ukrán nacionalisták 2014 februárjában átvehették a hatalmat. Fegyveres puccsuk, amelyet az USA támogatott, miután az EU külügyminiszterei kimaradtak a Janukovicscsal és az ellenzékkel kötött megállapodásból, ellenállást váltott ki a Krímben és Ukrajna déli és keleti, oroszbarát részein. A Nyugat számára azonban ez azt jelentette, hogy súlyos csapást mértek a BRICS-jelöltek csoportjára: "Ha Ukrajna csatlakozott volna, az Eurázsiai Unió nyugat felé egészen az EU határaiig terjedt volna. De ez a kulcsfontosságú elem - és valószínűleg az egész vállalkozás - a legjobb esetben is elakadt, mert az ukránok új tényeket teremtettek a terepen" (NIXEY, 2014, 36. o.).

A BRICS-országokkal és különösen Kínával való kapcsolat még világosabban kirajzolódott a Philip Breedlove NATO-parancsnok tábornok körének e-mail levelezéséből, amelyet a *DCLeaks* weboldal feltört. Miután a kijevi ultranacionalista puccsal szembeni ellenállás szeparatista megmozdulásokhoz vezetett a Krímben és Ukrajna keleti részén, Breedlove elődje, az 1999-es jugoszláviai beavatkozás idején Wesley Clark különböző e-mailekben sürgette a külügyminisztériumot és a NATO-t, hogy Ukrajna küszöbön álló felbomlását tegyék a nyugati készség tesztjévé az Oroszországgal és Kínával való katonai konfrontációra. Clark szerint Ukrainát azért kellett "tartani", mert "Putyin az USA grúziai és szíriai tétlenségét az USA "gyengeségének" tekintette", és a Krím elszakadása után, amelynek révén Oroszország biztosította a kulcsfontosságú szevasztopoli haditengerészeti támaszpontját is, a dolgok csak rosszabbra fordulhattak.

Kína szorosan figyel. Ha a jelenlegi tendenciák folytatódnak, Kína 5 éven belül négy repülőgép-hordozóval és légtérelőzéssel fog rendelkezni a Csendes-óceán nyugati részén. Ha pedig hagyjuk Ukrainát elúszni, az egyértelműen növeli a csendes-óceáni konfliktus kockázatát. Kína ugyanis azt fogja kérdezni, hogy az USA akkor vajon Japánért, Koreáért, Tajvanért, a Fülöp-szigetekért, a Dél-kínai-tengerért fog-e kiállni? ...*Ha Oroszország elfoglalja Ukrainát, Fehéroroszország csatlakozik az Eurázsiai Unióhoz, és íme, a Szovjetunió (más néven) visszatér. ... Sem a Baltikum, sem a Balkán nem fog könnyen ellenállni az újjáéledő Oroszország által okozott politikai zavaroknak. És mire jó a NATO "biztonsági garanciája" a belső felforgatás ellen?... És akkor az USA egy sokkal*

erősebb Oroszországgal, egy omladozó NATO-val és [egy] komoly kihívással fog szembenézni a Csendes-óceán nyugati részén. *Sokkal könnyebb most, Ukrajnában [tartani] a vonalat, mint később, máshol* (Clark e-mailje Breedlove-nak, 2014. április 13., kiemelés hozzáfűzve).

Más szóval, az ukrajnai polgárháború kínálta lehetőségek megragadása azt a szélesebb stratégiát szolgálná, hogy kisiklassák a kialakulóban lévő eurázsiai/BRICS-versengő blokkot. A polgárháború április közepén tört ki komolyan, majd május elején az ultranacionalisták mézárásokat követtek Odesszában és Mari-upolban. Július 1-jén nagyszabású katonai offenzíva kezdődött a keleti tartományok visszafoglalására, amelyet a NATO fekete-tengeri manővereivel koordináltak. Az események drámai fordulatot vettek, amikor július 17-én, súlyos harcok közepette lezuhant a Malaysian Airlines Amszterdamból Kuala Lumpurba tartó Boeingje. Bár sok ezer áldozatot követelt, és több mint egymillió menekült délre, nevezetesen Oroszországba menekült, ezt az incidenst, amelyben a fedélzeten tartózkodók mindannyian odavesztek, arra használták fel, hogy felerősítsék a Putyin-ellenes kampányt Nyugaton.

Az incidensnek volt egy ritkábban említett mellékszála is, amely a BRICS-bank július közepén a braziliai Fortaleza-ban tartott találkozón történt megalapítása körüli fejleményekhez kapcsolódott. A "globális rendre és fejlődésre gyakorolt hosszú távú következmények" nem maradtak figyelmen kívül azok számára, akik ezt az eseményt figyelemmel kísérték. A 100 milliárd dolláros tőkével rendelkező Világbank megfelelőjének tervezett létrehozása, egy ugyanekkora tartalékvaluta-állomány (az IMF megfelelője) mellett, a globális politikai gazdaságban a Nyugat megszorító rendszerét frontálisan megkérdőjelező versenyző pólus alapjait volt hivatott megteremteni (CHEN, 2014; PILLING, 2014).

Ma, amikor a projektből eddig kevés valósult meg, a projektet blöffnek tekinthetjük. De 2014. július 16-án, a BRICS-vezetők Fortaleza-ban tartott találkozájának napján az Egyesült Államok - a Japán által támogatott 1998-as AMF-nél sokkal nagyobb kihívás miatti valódi aggodalmának jeleként - új, bitang szankciókat vezetett be Oroszország ellen a donbázi felkelés segítése miatt. Ezek a szankciók annál is inkább fájdalmasak voltak az EU számára, mert az orosz gáztól való energiatünettség megszakítását célozták, pontosabban a fekete-tengeri vezeték, a Déli Áramlat megvalósításának megakadályozását (STRATFOR 2015; VENTURINI, 2015). Az EU-nak, különösen a nagy kontinentális EU-tagállamoknak sürgető érdeke volt az ukrajnai konfliktus rendezése; már csak azért is, hogy biztosítsák gázellátásukat, amely még mindig nagyrészt Ukrajnán keresztül folyt. Merkel német kancellárral, aki éppen Brazíliában tartózkodott a labdarúgó-világbajnokság döntőjén, Putyin beleegyezett, hogy átfogó megoldáson dolgozzanak, amely föderalizmust biztosít az orosz orientációjú tartományoknak, és legitimálja a Krím visszatérését az Orosz Föderációba, cserébe egy masszív gazdasági rehabilitációs tervért cserébe, amely magában foglalja a gázár kedvezményét Ukrajna számára ("Földet a gázért", PAGANO, 2014). Mindez a Malaysia Airlines MH17-es járatával bukott el - az EU elvetette a szankciók újabb körével kapcsolatos hezitálását, a "Land for gas" tárgyalásokat pedig határozatlan időre felfüggesztették. Hogy valójában ki lőtte le a Boeinget, azt talán elhomályosítja az azt követő propagandaháború, de az esemény következményeihez a BRICS-blokkal való konfrontációval

összefüggésben nem férhet kétség.

A Nyugat által elindított gazdasági hadviselési program következő lépése az olajár stratégiai csökkentése volt, hogy közvetlenül Oroszországot sújtsa. Természetesen a nyersanyagboom vége nyomasztóan hatott az összes nyersanyagára, de volt egy stratégiai aspektusa is, amely később, 2014-ben lépett működésbe. Amint azt a *Világgazdasági Fórum* januári jelentése is állítja

2015-ben "az Egyesült Államok és az EU az elmúlt hónapokban a szankciók új formáival állt elő (pl. a Pénzügyminisztérium ágazati szankciókat azonosító vagy "SSI" listája)". A szerzők szerint Washington a szankciókat "a jövő drónjainak tekinti - rendkívül célzott, pusztító hatású fegyvereknek". (BHATIA, TRENIN, 2015, 5. o.; CROZET, HINZ, 2016, 8-9. o.). Az olajárak a 2014. júniusi hordónkénti 115 dollárról körülbelül

60 dollár decemberre, bár a keresletet csak kis mértékben haladta meg a kínálat (LEVI, 2015).

Ennek egyik okát, amely a pénzzel kereskedő tőke nyugati elsőbbségéhez illeszkedik, a saját (olaj)tartalékaik alapján az olajár ellen spekuláló befektetési bankok kínálják. Amint arról Eric Draitser beszámolt, egy 2013. júliusi amerikai szenátusi meghallgatáson kiderült, hogy a Wall Street-i nagybankok fizikai olajvagyonot tartottak, ami lehetőséget adott számukra az olajárak manipulálására. A Morgan Stanley-re összpontosító szenátusi jelentésben megállapították, hogy 2012-ben csak ez a bank "több mint 100 olajtároló tartálymezőre vonatkozó operatív bérleti szerződéssel rendelkezett, amelyek 58 millió hordónyi tárolókapacitással rendelkeznek világszerte" (idézi: DRAITSER, 2016).

Mivel az árzuhanás távolról sem volt arányos a piaci helyzettel, a bankok nyilvánvalóan az amerikai külpolitikával összhangban a geopolitikai főszerephe léptek. Az ok, amiért ők és más nagyvállalatok ezt tették, az az, amit Karan Bhatia és Dmitri Trenin a "deglobalizáció" folyamatának nevez. Ez azt jelenti, hogy "a vállalatok egyre inkább arra kényszerülnek, hogy úgy tekintsenek magukra, mint amelyek a saját kormányukhoz kötődnek" (BHATIA, TRENIN, 2015, 5. o.). Miután az amerikai kormány ellenséggé határozta meg Oroszországot és az általa képviselt laza versenyzői blokkot, a bankok is ehhez a politikához igazodtak. Ez egy újabb példa lenne arra, hogy a kockázatkereső külpolitika és a spekulatív tőke hogyan fonódott össze. A központi hírszerzés, az "Öt Szem" (NSA, GCHQ stb.) által végzett megfigyelés kifejezetten egyes BRICS-országok nagykövetségeit és vállalatait veszi célba, mint például a Gazprom vagy az Aeroflot, vagy a brazil Petrobras (a kanadai CSEC tárgya a brazil bányászati és energiaügyi minisztériumot) (GREENWALD, 2014, 119., 135. o.). Ahogy Draitser megállapítja,

Oroszország egy sokoldalú, aszimmetrikus destabilizációs kampány célpontja, amely a hadviselés gazdasági, politikai és pszichológiai formáit alkalmazza, és amelyek mindegyikét kifejezetten úgy tervezték, hogy a lehető legnagyobb kárt okozzák a Kremlnek. Bár e többoldalú támadás eredményei vegyesek, és végső hatásuk sok vita tárgyát képezi, *Moszkva kétségkívül a BRICS-országok elleni globális támadás kiindulópontja* (DRAITSER, 2016, kiemelés hozzáfűzve).

Az EU eközben súlyos árat fizet atlanti hűségéért. A nyugati szankciók és az orosz ellenintézkedések 2015 közepéig felmerült, mintegy 60 milliárd dolláros összköltségének 76,7 százaléka az uniós ~~országok~~ terhelte, a legsúlyosabban Lengyelországot, Litvániát, Németországot és Hollandiát (CROZET, HINZ, 2016, 3., 5. o.; KYSELCHUK, 2015, 10. o.).

Ekkor mutatkozott meg az eurázsiai alternatíva törekvése, amikor Oroszország legközelebbi partnerei, Fehéroroszország és

Kazahsztán nem kívántak csatlakozni Moszkva megtorló importtilalmához az Oroszországot szankciókkal sújtó országokból származó élelmiszerimportra vonatkozóan. Az ezt követő kereskedelmi súrlódások, hogy megakadályozzák az Oroszországba irányuló álcázott uniós élelmiszerimportot, rávilágítanak arra, hogy az Eurázsiai Unió, a BRICS és az SCO versengő tömbje milyen mértékben önkéntelen válasz a Nyugat-

ern nyomás. A BRICS-országok sem kínálnak kilátást arra, hogy a közeljövőben helyettesítő piacot teremtsenek. Kínába Oroszország csak 10 százalékot exportál, az EU-val folytatott kereskedelem egyötödét (SAKWA, 2016, 13. o.; MARIONI, 2015, 18. o.).

A nyugati politikáknak a 2008-as pénzügyi összeomlás után bekövetkezett erőszakos fordulatáról, amely kimerítette a spekulatív rablások lehetőségeit, csak akkor lehetne teljes körűen beszámolni, ha részletesen elemeznénk, hogyan alakultak a kapcsolatok a többi BRICS-országgal. De már egy felületes pillantás is világossá teszi, hogy e laza versenyzői blokk kialakulását az Egyesült Államok folyamatos ellenstratégiákkal fogadta. Ezekben a többi esetben az EU nem kapcsolódik olyan szorosan az észak-amerikai politikához a NATO-n keresztül, mint ahogy a BRICS-országokban zajló eseményeknek is megvannak a maguk, belső gyökerei. Így a brazil PMDB, az igazságszolgáltatás és a média parlamenti puccsa, amely 2015 augusztusában Dilma Rousseff elnök asszony hivatalából való eltávolításához vezetett egy évvel a megválasztását követően, nem igényelt aktív amerikai beavatkozást azon kívül, hogy a megfelelő diplomáciai képviselő a helyén volt, aki képes volt támogatást nyújtani a következő puccsista elnöknek, akivel Washington egyébként is régóta fennálló kapcsolatokat ápolt (VIEIRA SAN- TANA, 2016; RUSSIA TODAY, 2016). Távolról sem a PT tisztviselőinek feltételezett korrupciója és annak az elnök általi állítólagos elnézése elleni támadásról van szó, hanem arról, hogy magát a hatalmat átvevő csoportot is súlyos korrupcióval gyanúsítják. Mivel azonban a kontraszelekción alapuló állami hagyomány, amennyiben Brazíliában fennmarad, két pilléren nyugszik: a jobboldal plusz a hadsereg, és a PT párt plusz a Petrobras, az utóbbi eltávolítása a hatalomból komoly csapást jelent a direktív állami szerepre (ASSANGE, 2017; SCHUTTE, 2014).

Eközben Dél-Afrikát korrupciós botrány rázta meg, amelyben a BRICS-bankvállalkozás másik aláírója, Jacob Zuma elnök is érintett volt, miközben Narendra Modi miniszterelnök vezetésével Indiának az Egyesült Államok fegyver- és egyéb üzletekkel udvarolt. Így 2014 és 2017 között úgy tűnik, hogy az eurázsiai/BRICS-versenyzői blokk gyakorlatilag Kína folyamatos felemelkedésére korlátozódott, mint a nyugati neoliberális elsőség fő kihívója. Az Ázsiai Infrastrukturális Beruházási Bank (AIIB) és az Egy övezet, egy út projekt (OBOR) ennek következtében nagyrészt háttérbe szorította a BRICS-bankot (SIT et al., 2017).

Tekintettel arra a korszakos válságra, amelyben a nyugati kapitalizmus megrekedt, előtérbe helyezve katonai és hírszerzési hatalmi eszközeit és befolyását a világ ügyeiben, nem lehet megjósolni, hogyan fog végződni ez a globális elsőbbségért folytatott verseny. Azt sem tudjuk megjósolni, hogy békésen fog-e lezárulni - ha ez a kifejezés egyáltalán helyénvaló a világszerte terjedő gonoszság fényében. Ha azonban felismerjük, hogy a két szemben álló fő blokk mögött különböző politikai-gazdasági rendek húzódnak meg, akkor legalább nem táplálhatunk illúziókat az egyszerű tárgyalásos kimenetelről.

ARMIJO, L. E. "A BRIC-országok (Brazília, Oroszország, India és Kína). Mint elemzési kategória: Káprázat vagy felismerés? **Asian Perspective**, 31. évfolyam, 4. szám, 7-42. o., 2007.

ASSANGE, Julian. 2017. [Nocaute TV] exclusivo Fernando Morais entrevista Julian Assange. Elérhető a < <https://www.youtube.com/watch?v=bU7I1BnfzaU> > címen. Utolsó elérés: 2017. június 4.

- BHATIA, K., TRENIN, D. 2015. "Második kihívás: gazdasági hadviselés". In *World Economic Forum* (január), *Geo-Economics: Seven Challenges to Globalization*. Elérhető a < <https://www.weforum.org/agenda/2015/03/why-the-oil-price-drop-matters/>> címen. Utolsó elérés: 2016. július 23.
- BRUS, Włodzimierz. **Sozialisierung und politisches System** [ford. E. Werfel] Frankfurt: **Sozialisierung und politisches System: Suhr- kamp**. 1975.
- BRZEZINSKI, Zbigniew. **A nagy saktábla**. Az amerikai elsőbbség és geostratégiai imperatívái. New York: Basic Books, 1997.
- BRZEZINSKI, Zbigniew. **Második esély**. Három elnök és az amerikai szuperhatalom válsága. New York: Basic Books, 2008.
- CHEN, D. 2014. "3 ok, amiért a BRICS új fejlesztési bankja fontos". *TheDiplomat.com* (július 23.). Elérhető a < <http://thediplomat.com/2014/07/3-reasons-the-brics-the-new-development-bank-matters/>>. Utolsó hozzáférés: 2016. június 3.
- CHIN, G. T. "A BRICS-vezette fejlesztési bank: Cél és politika a G20-on túl". **Global Policy**, 5. évf. 3. szám, 366-373. o., 2014.
- CLOVER, C. "Clinton ígéretet tesz az új Szovjetunió meghíúsítására". **Financial Times**, december 6. 2012. COWARD, Martin. "A bezártság globalizációja: a birodalom geopolitikájának interrogating the geopolitics of empire". **Third World Quarterly**, 26. évfolyam, 6. szám, 855-871. o., 2005.
- CROZET, M., HINZ, J. **Collateral Damage**. Az oroszországi szankciók hatása a szankcionáló országok exportjának gazdaságára. [CPII Working Paper 16]. Párizs: Centre d'Etudes Prospectives et d'Informations Internationales, 2016.
- DE BORCHGRAVE, Arnaud. 2008. "**Kommentár: Middle East Times** online kiadás: "**Israel of the Caucasus**". , szeptember 2. Elérhető a < <http://thesaker.is/israel-of-the-caucasus/>> Utolsó elérés: 2016. október 22.
- Defence Planning Guidance, FY 1994-1999** (1992. április 16., titkosítás feloldva 2008-ban). Eredeti fénymásolat.
- DESAI, Radhika. 2013. "A Brics-országok kihívást jelentenek a nyugati gazdasági fölény ellen". *The Guardian*. Április 2. Elérhető a < <http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/apr/02/brics-challenge-western-supremacy>> Utolsó elérés 2016. június 3.
- DI MUZIO, Tim. 2007. "A gyarmatosítás "művészete": A szuverén hatalom kapitalizálása és a primitív felhalmozás folyamatos természete". **Új politikai gazdaságtan**, 12. évf. 4. szám, 517-539. o., 2007.
- DRAITSER, Eric. 2016. "**BRICS támadás alatt**: Nyugati bankok, kormányok indítanak teljes...-Spektrum támadás Oroszország ellen". *Russia Insider*. Április 21. [újryomtatva a MintPress Hírekből]. Elérhető a < <http://russia-insider.com/en/politics/brics-under-attack-western-banks-governments-launch-full-spectrum-assault-russia/ri14006>>. Utolsó hozzáférés: 2016. április 24.
- EVANS, Peter. **Függő fejlődés**. A multinacionális, állami és helyi tőke szövetsége Brazíliában. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1979.
- FICHTNER, Jan.; HEEMSKERK, Eelke M. és GARCIA-BERNARDO, J. **A nagy hármas rejtett ereje?** Passzív indexalapok, a vállalati tulajdonviszonyok újbóli koncentrációja és új pénzügyi kockázatok. Working Paper, CORPNET (Amszterdami Egyetem, október), 2016.
- FOUSKAS, Vassilis K. és GÖKAY, Bülent. **Az új amerikai imperializmus, Bush terrorizmus elleni háborúja és vér az olajért** [előszó, Peter Gowan]. Westport, Connecticut: Praeger, 2005.
- FRANK, André Gunder. **Válság a harmadik világban**. London: Heineman, 1981.
- FUKUYAMA, F. "A történelem vége? " **The National Interest**, 16. szám, 3-18. o., 1989.
- GOWAN, Peter. "Válság a Szívföldön. Az új Wall Street-i rendszer következményei". **New Left Review**, 2. sorozat, 55. szám, 2009. 5-29. o.
- GREENWALD, Glenn. **Nincs hová bújni**. Edward Snowden, az NSA és a felügyeleti állam. London: Hamish Hamilton, 2014.
- GREIDER, William. [1987]. **A templom titkai**. Hogyan irányítja az országot a Federal Reserve. New York: Simon and Schuster Touchstone, 1989.
- HALLIDAY, Fred. [1983]. **A második hidegháború kialakulása**, 2. kiadás. London: London: Verso, 1986. HOLBROOKE, Richard. "America, A European Power", **Foreign Affairs**, 74. évf. 2. szám, 38-51., 1995.

LORDOK HÁZA. **Az EU és Oroszország: Az ukrajnai válság előtt és után.** EU-bizottság, 6. jelentés a 2014-2015-ös üléséről, 2015.

- HUNTINGTON, S. P. "A civilizációk összecsapása?", **Foreign Affairs**, 72. évfolyam, 3. szám, 22-49. o., 1993.
- HYLAND, J., MARSDEN, C. 2008. 'A NATO-orosz összecsapás veszélye a Fekete-tengeren'. *World Socialist Website* (szeptember 1.). Elérhető a következő címen: < <https://www.wsws.org/en/articles/2008/09/bsea-s01.html>>. Utolsó elérés: 2016. május 5.
- JOHNSON, Chalmers. [2000]. **Blowback**. The Costs and Consequences of American Empire, rev. ed. London: TimeWarner. 2002.
- JOHNSTONE, Diana. **A káosz királynője**. Hillary Clinton kalandjai. Petrolia, Cal: CounterPunch Books, 2016.
- KEYNES, J. M. [1936]. **A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete**. Basingstoke: Macmillan, 1970.
- KLEIN, Naomi. 2005. "A katasztrófakapitalizmus felemelkedése. Az újjáépítés már nem az újjáépítési ipar elsődleges célja." *The Nation* (április 14.). Elérhető a < <http://www.thenation.com/article/rise-disaster-capitalism/>> címen. Utolsó elérés: 2016. május 22.
- KOLKO, Gabriel. "A harmadik világ elitjeinek változatai: A Framework for Analysis", in P. LIMQUECO, szerk. **Partisan Scholarship: Essays in Honour of Renato Constantino**. Manila: Journal of Contemporary Asia Publishers, 1989.
- KOROSTELEVA, E. A. "A keleti partnerség és az Eurázsiai Unió: a "politikai" visszahozása a keleti régióba". **European Politics and Society**, n. 17 (sup1), 67-81. o., 2016.
- KRASNER, Stephen D. **Strukturális konfliktus**. A harmadik világ a globális liberalizmus ellen. Berkeley, Cal: University of California Press, 1985.
- KRASNER, Stephen D. "A megosztott szuverenitás ügye". **Journal of Democracy**, 16. évfolyam, 1. szám, 69-83. o., 2005.
- KRASNER, Stephen D., PASCUAL, Carlos. 2005. "Az államcsőd kezelése". **Foreign Affairs**, 84. évfolyam, 4. szám, 153-163. o., 2005.
- KYSELCHUK, Elena. 2015. "Milyen hatása volt eddig a szankcióknak? In Adriel KASONTA, szerk. **Az Oroszországgal szembeni szankciók**. Bow Group Research Paper, augusztus. Elérhető a < <http://www.bow-group.org.uk>> címen. Utolsó elérés: 2016. július 7.
- LAMOUNIER, Bolívar. "Brazília: L. DIAMOND, J.J. Linz, S.M. LIPSET, szerk. **Democracy in Developing Countries - Latin America**. Boulder, Col: Rienner és London: Adamantine Press, 1989.
- LEVI, M. A. 2015. "Miért számít az olajáresés". *Világ gazdasági Fórum* (március 2.). Elérhető a < <https://www.weforum.org/agenda/2015/03/why-the-oil-price-drop-matters/>> címen. Utolsó hozzáférés 2016. július 23.
- LYNE, R. "Oroszország megváltozott kilátásai a Nyugatról: A konvergenciától a konfrontációig". In K. GILES et al., **The Russian Challenge**. [Chatham House Report, június]. London: The Institute of International Affairs, 2015.
- MACKINDER, H. J. "A történelem földrajzi tengelye". **The Geographical Journal**, v. 23. évf. 4. szám, 421-437. o., 1904.
- MANN, James. **A vulkánok felemelkedése**. Bush háborús kabinetjének története. New York: Penguin, 2004.
- MARIONI, M. 2015. "Az orosz szankciók költségei a nyugati gazdaságok számára". In Adriel KASONTA, szerk. **Az Oroszországgal szembeni szankciók**. Bow Group Research Paper, augusztus. Elérhető: < <http://www.bowgroup.org.uk>> Utolsó elérés: 2016. július 7.
- MIROWSKI, P. **Soha ne hagyj, hogy egy komoly válság kárba vesszen**. Hogyan élte túl a neoliberalizmus a pénzügyi összeomlást. London: London: Verso, 2013.
- NAYLOR, R.T. **Hot Money and the Politics of Debt**. London: London: Unwin Hyman, 1987.
- NAZEMROAYA, M. D. **A NATO globalizációja** [előszó Denis J. Halliday]. Atlanta, Georgia: Clarity Press. 2012
- NEDERVEEN PIETERSE, Jan P. "Politikai és gazdasági brinkmanship". **Review of International Political Economy**, 14. évf. 3. szám, 467-486. o., 2007.
- NESVETAILOVA, Anasztázia. 'Ázsiai tigrisek, orosz medve és nemzetközi állatorvosok? Egy kirándulás az 1997-98-as pénzügyi válságokban'. **Verseny és változás**, 6. évf. 3. szám, 251-267. o., 2002.
- NETANYAHU, Benjamin. **Terrorizmus**. Hogyan győzhet a Nyugat. London: London: Weidenfeld & Nicolson, 1986.
- NIXEY, J. "Az orosz külpolitika a Nyugat felé és a nyugati válaszok". In K. GILES et al., **The Russian Challenge**. [Chatham House Report, június]. London: The Institute of International Affairs, 2015.

PAGANO, Margarata. 2014. "Földet a gázért: Merkel és Putyin titkos alkut tárgyalt, amely véget vethet az ukrán válságnak". *The Independent* (július 31.). Elérhető: < <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/land-for-gas-secret-german-deal-could-end-ukraine-crisis-9638764.html>>. Utolsó elérés: 2016. február 2.

PAVLOVSKY, Gleb. "Putyin világgilátásai" [Tom Parfitt interjúja]. *New Left Review*, 2. évfolyam, 88. szám, 55-66. o., 2014.

PILLING, D. "A BRICS Bank a jövőbe tekint". *Financial Times* 2014. augusztus 4.

PRADELLA, Lucia. A **globalizáció és a politikai gazdaságtan kritikája**. Új meglátások Marx írásaiból. London: London: Routledge, 2015.

ROY, Ajit. "Új kapcsolatok az indiai nagyburzsoázia és az imperializmus között", *The Marxist Review Occasional Letters*, 16. szám, 12-34. o., 1994.

RUDE, Christopher. "A pénzügyi fegyelem szerepe a birodalmi stratégiában". In: L. PANITCH, M. KONINGS (szerk.): L. PANITCH, M. KONINGS. **Az amerikai birodalom és a globális pénzügyek politikai gazdaságtana**. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008.

RÜGEMER, Werner. "Blackrock-Kapitalizmus. Das neue transatlantische Finanzkartell". *Blätter für deutsche und internationale Politik*, v. 61, n. 10, p. 75-84, 2016.

OROSZORSZÁG MA. 2016. "Made in USA": 3 kulcsfontosságú jel, amely Washington kezére utal a brazíliai "puccsban" (május 18.). Elérhető: < <https://www.rt.com/news/343390-brazil-rousseff-impeachment-us/>>. Utolsó hozzáférés: 2017. június 4.

SAKWA, Richard. **Frontvonal Ukrajna**. Válság a határvidéken. London: IB Tauris, 2015.

SAKWA, Richard. 'Hogyan képzelik el az eurázsiai elitek az EEU szerepét globális perspektívában'.

European Politics and Society, 17 (sup 1), p. 4-22, 2016.

SCHUTTE, Giorgio Romano. "Brazília: 10 év munkáspárti kormány", in Edward WEBSTER, Karen HURT, szerk. **A Lula Moment for South Africa? Lessons From Brazil**. Johannesburg: Chris Hani Institute, 2014.

SCHWARTZ, Herman. "A politikai kapitalizmus és az állami vagyonalapok felemelkedése". **Globalizációk**, 9. évf. 4. szám, 517-530. o., 2012.

SEIDMAN, Ann, SEIDMAN MAKGETLA, Neva. **A monopolkapitalizmus előőrsei: Southern Africa in the Changing Global Economy**. Westport, Conn.: Lawrence Hill és London: Zed Press, 1980.

SERFATI, Claude. **La mondialisation armée**. Le déséquilibre de la terre. Paris : Textuel, 2001.

SHARMA, Ruchir. "Összetört BRIC-országok. Miért nem emelkedik tovább a többi". *Foreign Affairs*, 91. évfolyam, 6. szám, 2-7. o., 2012.

SIT, Tsui; WONG, Erebus.; LAU Kin Chi, WEN Tie Jun. "Egy övezet, egy út. Kína stratégiája az új globális pénzügyi rendért". *Monthly Review*, v. 68, n. 8., p. 36-45, 2017.

STARRS, Sean. "A konvergencia kíméréja". *New Left Review*, 2. évfolyam, 87. szám, 81-96. o., 2014.

STRATFOR. 2015. "**Hogyan játsszák a játékot: A Déli Áramlat élete és halála**" (szeptember 17.). Elérhető a < <https://www.stratfor.com/sample/analysis/how-game-played-life-and-death-south-stream>>. Utolsó hozzáférés 2016. november 2.

STREECK, Wolfgang. **Gekaufte Zeit**. Die vertagte Krise des demokratischen Kapitalismus [Frankfurter Adorno-Vorlesungen 2012]. Frankfurt: Suhrkamp, 2013.

TRIPATHI, Deepak. **Imperial Designs**. Háború, megaláztatás és a történelem teremtése [előszó J. Galtung]. Washington, D.C.: Potomac Books, 2013.

VAN APELDOORN, Bastiaan, DE GRAAFF, Naná. **Amerikai nagystratégia és a vállalati elit hálózatai**. A nyitott ajtó a hidegháború vége óta. London: Routledge, 2016.

VAN DER PIJL, Kees. **Transznacionális osztályok és nemzetközi kapcsolatok**. London: London: Routledge, 1998.

VAN DER PIJL, Kees. **Globális rivalizálás a hidegháborútól Irakig**. London: London: Sage Vistaar, 2006.

VAROUFAKIS, Yanis. [2011]. **A globális minotaurusz**. Amerika, Európa és a világgazdaság jövője [rev. ed.]. London: Zed Books, 2013.

VENTURINI, G. 2015. "**Pipeline geopolitika: A Déli Áramlattól a Kék Áramlatig**". *Countercurrents.org* (március 7.). Elérhető: < <http://www.countercurrents.org/venturini070315.htm>>.

Utolsó elérés: 2016. november 7.

VIEIRA SANTANA, Carlos Henrique. 2016. **'Der Zusammenbruch der brasilianischen Demokratie.'** *KoBra* (Kooperation Brasilien) december. Elérhető a < <http://www.kooperation-brasilien.org/de/themen/politik-wirtschaft/der-zusammenbruch-der-brasilianischen-demokratie>>. Utolsó hozzáférés: 2017. február 12.

WANG Hui. **A forradalom vége.** Kína és a modernitás határai [ford. R. Karl et al.] London: Verso, 2009.

WILLIAMS, Michael J. **NATO, biztonság és kockázatkezelés:** Koszovótól Kandaharig. Abingdon, Oxon: Routledge, 2009.

WOODWARD, Bob. **Támadási terv.** New York: Simon & Schuster, 2004.

WOODWARD, Susan L. **Balkáni tragédia.** Káosz és felbomlás a hidegháború után. Washington, D.C.: The Brookings Institution, 1995.

WORLD BANK. **Világfejlesztési mutatók:** A gazdaság mérete. Elérhető a < <http://wdi.worldbank.org/table/1.1>> címen. Utolsó elérés: 2016. december 27.